

MELYIK KERTÉSZ?

Clara Royer: *Kertész Imre élete és halálai*

Kevés népszerű, közérthető, elsősorban nem tudományos igénnyel megírt, ugyanakkor felkészült irodalomtörténeti beszámoló vagy ismeretterjesztő szöveg születik ma Magyarországon. Szemben például a történettudomány szélesebb közönségeket mozgató fórumaival (*Rubicon*, *MúltKor* portál stb.), az irodalomtudomány kevésbé látja el ezt a tudományos eredményeket az érdeklődőkkel összekötő funkciót. Miközben a kulturális élet működéséhez minden bizonnyal erre is szükség volna – ezért az akadémiai világban nevelkedett kritikus ehhez tartja magát.

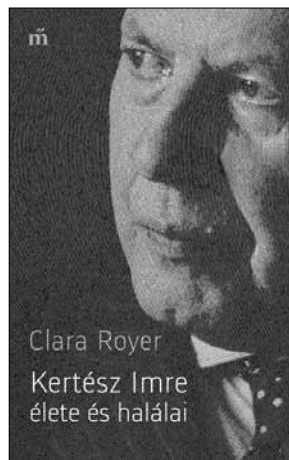
A népszerű vállalkozások esetében a kérdés mindig az, hogy a szenzációkat kereső bulvár vagy a kultuszépítés diskurzusa mennyiben csorbítja az irodalom „helyes”, azaz korábbi történeti-ideológiai reflexeket levetkőző megközelítését. Ezek közé a reflexek közé tartozik az a szerzőközpontú irodalom-felfogás, amely az alkotók izgalmas karakterét és kitüntettségét kívánja ráolvasni a szövegekre, eltekintve azok többértelműségétől és szélesebb társadalmi vagy hatásesztétikai összefüggéseitől. Legutóbb Háy János szubjektív irodalomtörténete támasztott komoly és jogos kétségeket a szakkritika és a pedagógia képviselőiben: „leegyszerűsítő következtetések” és a fogalomhasználat pontatlansága mellett a kritikátlan férfiközpontúságot és mindenekelőtt a szövegek értelmezési lehetőségét leszűkítő és egysíkúvá tevő szerzői kultuszok építését róják fel a kritikusok.¹ De ugyanígy a Háy-könyv kapcsán merült fel az a szempont is, miszerint bonyolultabb a helyzet a szerzőség vizsgálatának kérdésében, mint ahogyan azt „az irodalom dekontextualizált (sterilen értett »műközpontú«) értelmezése” vagy „a »szerző halálának« a maga idején még oly termékeny, de később (talán a sok hangoztatástól?) szlogenné váló, s így provokatív modalitását is elvesztítő elve” sugallaná.² Azaz a szigorúan biográfiai megközelítés kritikája (amely valóban egy-egy szempontra szűkíti le a szövegek értelmezhetőségét: az alkotó nagyszerűségére) még nem jelenti azt, hogy tisztáztuk a kérdést, milyen szerepet játszanak a szerzői név, az életrajzi személy és a nem irodalmi megnyilvánulások az olvasás tapasztalatában.

Clara Royer Kertész Imréről írott „életrajzi esszéje” nem igazán foglalkozik ezzel a kérdéssel, holott jó alkalom lett volna rá a szerzőt és életművét egyszerre bemutató, ismeretterjesztő munka – különösen egy olyan szerző és életmű ese-

¹ Melhardt Gergő: Ellenpélda, *Jelenkor*, 2019/7–8, 875–884., Margócsy István: Kisebbségben, *Élet és Irodalom*, 2019. május 31.

² Orbán Gyöngyi: Ellenpéldák (mi mire/minek?). Olvasói közbeszólás a peremről, *a szem*, <https://aszem.info/2019/08/ellenpeldak-mi-mire-minek-olvasoi-kozbeszolas-a-peremrol/> (letöltve: 2019. szeptember 29.)

Magvető Kiadó
Budapest, 2019
480 oldal, 4999 Ft

tében, amely éppen az életrajz, a személyiség, az alkotás és az irodalom viszonyrendszerét tematizálja. Clara Royer munkája során annyira azonosul Kertész Imrével – akivel több, hangsúlyosan bensőséges interjút készített halála előtt –, hogy a portré megírásakor csakis az író önértelmezéseit követi. Sőt nemcsak Kertész interjúit, saját értelmezéseit veszi át Royer, hanem a szépirodalmi művek tartalma és az abban szereplők is az alkotó személyiségét hivatottak körvonalazni. Pedig azok szoros olvasása korántsem engedi meg ezt a problémátlan megfeleltetést: a Kertész-próza éppen azt a kettősséget mutatja, amely az egy egységbe rendezhető életrajz/személyiség és az ezekben keletkezett folyamatos törések között létesül. E törések közé tartoznak a diktatúrákban átélt tapasztalatok, de maga az irodalom – mind belső, mind intézményi – működése is; ezért válik kitüntetetté Kertész szövegeiben a kudarc poétikája, az egységbe rendezés igényének és sikertelenségének, vagy akár lehetetlenségének színrevitele a camus-i program jegyében. Önmagában tehát nem a regények forrásként való használata vitatható (valóban sokat tanulhatunk belőlük így is!), csupán az, amire ez az eljárás irányul. A pátosz hangján megírt életrajz problémátlan (vagy a problémákat nagyobb, egységesítő narratívában feloldó) kultuszfigurát gyárt oly módon, hogy még e figura szóhasználatát (a zsurnalisztika „valamiféle Molochként” tűnik fel a századforduló Európájában, 62. – lásd például *A stockholmi beszédet*) és naplói imperatívuszokban megfogalmazott mondatainak modalitását („A türelem bátorság”, 201.) is átveszi helyenként. Az életrajzíró előszavában „intellektuális és etikai paktumról” (33.) beszél, amelyet alanyával kötött, és amely megközelítésének adekvátságát is biztosítani hivatott. A „paktum” szó használata Philippe Lejeune „önéletrajzi paktumát” idézi, vagyis azt az olvasásmódot, amikor a valós személynek (még a szerzőnek) feleltetjük meg egy önéletrajz megszólalóját. Royer könyve nemcsak ezt teszi Kertész nem önéletrajzi műfajú szövegeivel, hanem a vele kötött, megfoghatatlanul homályos „intellektuális és etikai paktum” által saját szövegére is kiterjeszti annak érvényét: ő csak hűség és átlátszó közvetítő, általa magát a művészt pillanthatjuk meg.

De látnunk kell a vállalkozás tétjét is. Royer nem az említett töréseket, a szövegek irodalmi működésmódját mutatja be, hanem Kertész Imre saját narratíváját, amely során a különböző tapasztalatait, olvasmányélményeit, regényeit egyetlen elbeszélésre kívánja összegyűrní. Ami fontos lépés azoknak az összetett mozgásoknak a feltérképezéséhez is, amely ennek a narratív identitásnak a sikertelenségét is számba veszi – és ami talán inkább a szakirodalom feladata lenne. Royer könyve nem erre vállalkozik, hanem hogy közvetítse, hogyan állnak össze (kísérelnek meg összeállni) az egyes elemek, döntések Kertész saját koncepcióján belül. Ez azért is fontos, mert a szélesebb olvasóközönség csak a gimnáziumból ismert egykönyves szerzőként találkozik Kertésszel, és alapvető összefüggések hiányában közelít személyéhez. Clara Royer ezt a belső rendszert nagyon pontosan és jól követhetően mutatja be – ami azt a felismerést is követi, hogy Kertész saját életére is mint *megmunkálendő alkotásra* tekintett. Az életrajz ezt a műalkotást („Kertész Imrét”) igyekszik felvázolni, amit a kulturális emlékezet számára kifejezetten fontosnak gondolok.

Miközben a kertészi poétika *valójában* az ilyen műveletek visszásságára is felhívja a figyelmet, és mindent megtesz azért, hogy ez a fajta sematizálhatóság ne mehessen ilyen könnyen végbe, és ki tudjon bújni a különböző meghatározottságok alól. (Valahogy így gondolom: ha komolyan vesszük és követjük, amit Kertész mond, akkor nem követjük őt...) De persze ki ne érezné Kertész Imre személyét, az évtizedes, heroikus munka radikalitását és súlyát az életművön, amit a megélt tapasztalatok hitele további tétikkel ruház fel? A Háy-vitához hasonlóan a Royer könyve által kiprovokált, de benne fel nem tett kérdés így hangzik: milyen az a Kertész Imre, aki a fejünkben él, és hogyan irányítja ez a kép a szövegekkel való találkozásainkat? Az elmúlt évtizedek számos példával szolgálnak a szerzőnek különböző, gyakran ideológiai úton megkonstruált figuráira és azok befogadásra gyakorolt hatására. Royer azt mutatja meg nagyon gondosan, hogy Kertész

milyen rendszerben képzelte el az életét mint feladatot és műalkotást – arra már nem reflektál, hogy mindez hogyan alakítja olvasatait, olvasatainkat.

Ugyanakkor érdemes volna egy szakmunkának ezekkel az előfeltevésekkel oly módon is számot vetnie, hogy közben nagyobb távolságot tart a tagadhatatlanul nagy hatású szerzőtől. Kertész Imre figurája nehéz, ellentmondásokat magában hordozó alak, akinek minden gesztusát túlzás volna kritikátlanul elfogadni – talán pontosan ettől olyan izgalmas a polarizálódott és kész válaszokban gondolkodó magyar kultúrában. Érdemes lenne nemcsak affirmatíván idézni nagyszerűségét, hanem a benne rejlő feszültségekre is rávilágítani: a naplókban helyenként lángra lobbanó gyűlöletre és kirekesztésre, a belső önellentmondásokra³ vagy a szenvedve író férfi nagy hagyományokkal rendelkező képzetére, akiért a feleség önként áldozza fel magát.

A *Kertész Imre élete és halálai* nem ezt az utat választja, célja inkább egy valóban jelentős, kultikus és példaértékű figura felmutatása – mindezt nagyon részletes és remek dramaturgiával felépített, „olvasmányos” szövegben éri el. Az életművet alaposan bemutató munka az egyes szövegek keletkezését és tágabb történelmi-társadalmi helyzetét is felvázolja (helyenként még a végig követett író perspektívájától is kicsit elmozdulva). Itt kell megemlíteni, hogy a francia piacra készült könyv fordításában a néha túlságosan alapvetőnek tűnő leírások („A Rákosi-korszakban sem bizonyítékra, sem tárgyalásra nem volt szükség ahhoz, hogy valakit internálótáborba küldjenek”, 85.) az elsődleges kontextusban fontos ismeretterjesztő funkciót láthattak el. Rengeteg anyagot mozgat Clara Royer: a hagyaték publikus részétől kezdve a hatvanas évek színdarabjain át Kertész olvasmányaiig terjed a figyelme, azaz szinte mindenre. Ezt a nagy anyagot biztos kézzel fűzi egybe; az életrajz írástechnikája mintaértékű lehet hasonló, népszerű vállalkozások számára. Külön érdekes az az eljárás, amely Kertész regényeit egyidejűleg kezeli kordokumentumként, illetve a megírás jelenének további dokumentumokkal alátámasztandó lenyomataként – így azok gyakran két helyen is előkerülnek a lineárisan haladó élettörténet során.

Az érdekességek közé tartozik Kertész drámaírói munkásságának részletes ismertetése – többek között a zenés komédiákban felcsendülő dalok (például *Járom az utam a macskaköves úton*) és az előadásokban szereplő színészek (például Bodrogi Gyula, Töröcsik Mari) említésével. Ugyanígy érdekes annak bemutatása, hogy milyen kapcsolatokat ápolott Kertész más írókkal a Szigligeti Alkotóházban. Ide tartozik a Pilinszkyvel való szaválások-italozások felemlegetése, a bridzsezés Ottlikkal vagy Hajnóczy iránta tanúsított rajongása. Ezek – az előszó szándéka ellenére, de a szöveg javára – anekdotikus betétek maradnak, és habár a mindenre kiterjedő figyelem néha komikusan hat (Szomoró Dezsőről „szobájában 2015-ben is két portréképet őrzött [az egyiket kutyával szerepell]”, 337.), ezek a részletek szavatolják, hogy a könyv a kertészi önértelmezésen és élettörténeten túl is képes valamit nyújtani olvasójának. Említhető még a hetvenes évek magyarországi holokauszt-irodalmának részletes felvázolása, amely fontos kontextust tud teremteni a *Sorstalanság* megjelenésének körülményeihez: alaposan elemzi azt a társadalmi és irodalomtörténeti mozgást, amelybe az első regény illeszkedik.

Megfigyelhető továbbá, hogy Royer nem Vári György vagy Szirák Péter monográfiáira támaszkodik értelmezéseiben, sokkal inkább Selyem Zsuzsa és Molnár Sára munkásságát tekinti irányadónak. Meglehet, hogy ez a recepció olyan mozgását mutatja, amely során a kutatók elsősorban az újabb eredmények felől tájékozódnak. Miközben nyilvánvaló, hogy nem a *Kertész Imre élete és halálai* fogja a recepció alakulását vagy a tudományos diskurzust befolyásolni – jelentősége inkább a részletes és jól fogyasztható ismeretterjesztésben, illetve egy kultikus irodalmi figura alakjának felrajzolásában keresendő.

³ Vö. Scheibner Tamás: Mítosz és ideológia. Paradoxitás Kertész Imre esszéiben, *Jelenkor*, 2004/5, 555–562.